

KAZAK TÜRKÇESİ YAZI DİLİ

Çağdaş Kazak Türk yazı dili Kazak Türkçesinin Kuzey ağızları üzerine kurulmuştur¹. Alfabe çalışmaları ile başlayan Kazak yazı dilinin oluşturulması süreci yazım, noktalama ve terim sahalarında devam etmiştir. N. İlminskiy 1861 yılında Kazan'da *Materyalı dlya izuçeniya kirgizskogo nareçiya* adlı kitapta Kazak dil malzemesini ilk kez Rus alfabesi ile yazıya geçirmiştir.

1875'den sonra Türk halklarına karşı izlenen kültür politikasında Kiril esaslı yazının yürürlüğe konması fikri de yerini almıştır. General Kaufman, Türkistan'dan Eğitim Bakanı Graf Tolstoy'a yazdığı bir mektupta alfabe meselesi hakkında şöyle düşünüyordu: Rusya'daki Türk halkları için uygulanacak yazı sisteminin bir örnek olması yerine bir alfabe Kazan'da, bir başkası Orenburg'da, bir üçüncü Türkistan'da yayılmalıydı, bunun için şimdi (Mart 1876 itibarıyla) üç farklı prensip kullanılabilirdi:

1. Diakritik işaretli bir Rus çevriyazısı
2. Latin alfabesinden eklenecek birkaç harfle bütünlenen Rus yazısı
3. Değişiklik ya da ekleme yapılmaksızın Rus yazısı².

1878 yılında Eğitim Bakanlığı Kazakça için, uygunlaştırılmamış Kiril alfabesinin resmî kullanımı emrini vermiştir³.

1879 yılında Orenburg'da Kazak eğitimci, şair ve tercümanı İbray Altınсарın Kiril harfleri ile iki Kazak Türkçesi kitap yayınladı: *Kazaktarga Orıs Tilin Okıtuv Kuralı (Naçal'noe rukovodstvo k obuçeniya kirgizov russkomu yazıku)* ve öğrenciler için bir tür ansiklopedi niteliğindeki *Kirgizskaya Hrestomatiya*. Özellikle ikinci kitap bu nitelikteki ilk okuma kitabı olduğundan büyük ilgi gördü.

Kazak dilcisi Ahmet Baytursun 1913 yılında "Kazak" gazetesinin kuruluşundan sonra bu yayın organında Arap esaslı yazıyı, daha doğrusu eski Çağatay yazı dili

¹Sarıbayev, Ş., G. Kaliyev, *Kazak Dialektologiyası*, Almatı 1991, s. 143.

²Baldauf, I., *Schriftreform und Schriftwechsel bei den muslimischen Russland-und Sowjeturken (1850-1937): Ein Symptom ideengeschichtlicher und kulturpolitischer Entwicklungen*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1993, s. 22-23.

³Baldauf, I., a.g.e., s. 688.

imlasını Kazak Türkçesine göre kademe kademe ıslah etmiştir⁴. Baytursun, diğer Türkistan Türkleri gibi Kazak Türklerinin de uzun zaman kullandıkları Doğu Türk yazı dili imlasındaki üç ünlü harfe altı tane daha ekleyerek ünlü harf sayısını dokuza çıkarmıştır. Ayrıca gerek duyulmayan ünsüz harfleri (*peltek se, hı, zel, sat, dat, tı, zı, gayn*) atmış, *gayn* yerine *ayn* harfini geçirmiş ve çift dudak v'sini göstermek için üzeri üç noktalı *vav* harfini eklemiştir⁵. Ahmet Baytursun'un hazırladığı alfabe Batı Türkistan'daki Kazaklar arasında 1929 yılına kadar, Doğu Türkistan Kazakları arasında da 1960 yılına değin kullanılmıştır.

Mayıs 1922'de Latin esaslı bir alfabeyle geçme amacıyla Bakü'de bir Yeni Türk Elifba Komitesi seçilmesi daha sonra bütün Türkleri etkileyecek olan olayların başlangıcıdır. 26 Şubat-6 Mart 1926 tarihleri arasında Bakü'de toplanan I. Uluslararası Türkoloji Kongresi, bir bakıma Latin esaslı yeni alfabeyle güçlü bir biçimde gündeme getirip yayılmasına hız kazandırmak amacıyla düzenlenmişti. Kongre 3 Mart 1926 günü doğrudan doğruya alfabe değişikliği meselesini görüşmeye başladı. Genel olarak Latin alfabesi lehindeki görüşlere Kazak delegesi Ahmet Baytursun ve Kazanlı delege Alimcan Şeref Bey karşı çıktılar. Başka bir Kazak delegesi Turakulov, ıslah edilmiş Arap alfabelerinin birçok eksikliği bulunduğunu, neredeyse 40-50 harften oluşan bu alfabelerin öncelikle basım tekniğinin güç olduğunu ve okunmasının zorluğunu dile getirdi. Kongreden Latinleştirme fikrini onaylayan bir irade çıkınca artık Sovyet yönetimindeki Türklerin Latin alfabesine geçiş süreçleri de iyice hızlanmıştır. Sovyetler Birliği üyesi olan bütün Türk cumhuriyetlerinde ve bölgelerinde yeni Türk alfabesine geçilmesi işini tek elden yürütmek üzere bir Yeni Türk Alfabesi Bütün Sovyetler Birliği Merkez Komitesi VCK NTA (*Vsesoyuznyy Central'nyy Komitet Novogo Tyurkskogo Alfavita*) (Başkanlık, Moskova: 1927-1928, Bakü: 1928-1930) kuruldu. Başkanlığa Samedaga Agamalıoğlu getirildi. Komitenin çeşitli Türk illerinde 12 kolu bulunuyordu. Sovyetler Birliği hükümeti komitenin ana tüzüğünü resmen onayladıktan sonra 11 Mayıs 1927 tarihli bir kararname ile VCK NTA'yı bütün Türk-Tatar bölgelerinde Latin harfli alfabeyle benimsetmek için tam yetkiyle donattı. Harcamalar için komiteye 600 bin ruble verildi. Gereken yetkiye ve paraya kavuşan

⁴Baldauf, I., a.g.e., s. 264.

⁵*Kazak Klassik Adebıyatı*, "Bayırgı Kazak Jazuwları", Pekin 1990, Milletler Neşriyatı, s. 57-58.

VCK NTA propaganda çalışmalarını iyice hızlandırdı. Cumhuriyetlere yeni harfler, yazı ve baskı makinaları gönderildi. 38 üyeden oluşan VCK NTA'nın birinci kurultayı 3-6 Haziran 1927'de Bakü'de toplandı. Bütün Türk bölgelerinde uygulanacak tek bir Türk alfabesi (*Birleştirilmiş Yeni Türk Elifbası*) için karar alındı.

1923 yılından beri Arap alfabesi temelinde reforme edilmiş alfabeyi kullanan Kazak Türkleri arasında 1926 yılı sonunda basındaki şiddetli tartışmalardan ve Komünist Partinin söz dinlemeyen Ahmet Baytursun'u üyelikten çıkarışından sonra Latin alfabesi politik güç kazanır. Buna rağmen Eğitim Bakanlığı'nın etki alanında bir yandan da mevcut alfabenin reformu çalışmalarına devam edilir. Aslında Kazak Türkçesi için Latin esaslı ilk yazı tasarısı 1924'te Moskova'da, Doğu Halkları Enstitüsü'nde çalışan Türkistanlı Nazir Turakul tarafından teklif edilmişti⁶. Turakul, Kazak Bilim Merkezi ya da Eğitim Bakanlığı'nın fikrini alıp oyuna başvurmaksızın tamamen kendi inisiyatifi ile böyle bir teşebbüste bulunmuştur. Ancak Kırgız Türkçesi için de elverişli olduğunu dile getirdiği bu yazı tasarısı ne Kırgızlar ne de Kazaklar arasında yankı bulmuştur.

21 Mayıs 1927'de Kızıl Orda'da *Jaņa Alibbeşiler Kogamı-JAK* kurulur. Eski harflerle yayın yapan bir parti organı olan *Eñbekşi Kazak* yarı yarıya eski ve yeni harflerle çıkarılmaya başlanır. 19 Haziran 1927'de Kazakistan Sovyet Eğitim Komiserliği'nin talimatı üzerine yeni alfabenin tanıtılması için bir merkezî komite kurulur. Bu komite 30 Ağustos 1927'de Agamalioğlu'nun Kazakistan'ı ziyaretinin ardından Nurmakov'un başkanlığı altında birleştirildi. Eğitim Bakanlığı 1927-1928 öğretim yılı için Kazakça anadili derslerinin Latin yazısı ile yapılması talimatı verdi.

VCK NTA'nın ikinci kurultayı 17 Ocak 1928'de Taşkent'te toplandı. Bu kurultaydan ve Sovyetler Birliği Merkez Yürütme Komitesi Milliyetler Konseyi'nin 15 Mayıs 1928'de yayınladığı bildiri ile Latin esaslı alfabaya geçiş konusunda verilen kesin emirden sonra bütün cumhuriyet ve bölgelerde yeni alfabaya geçiş büyük bir hız kazanmıştır. Kazakistan'daki bütün şehir okullarında 15 Ekim 1928'de Latin alfabesine geçilmesi karara bağlandı. Azınlık ve Rus okullarında Kazakça dersleri 1928-1929 öğretim yılında sadece yeni alfabe ile verilmeye başlandı. Yeni alfabe ile

⁶Baldauf, I., a.g.e., s. 282.

yetişkin eğitimi (*likbez*) de zamanla gelişti. Deđiřim yavaş yavaş köy okullarında da uygulanmaya başlandı. 1929 yılında Latin alfabesine geçiş planı % 79 yerine getirilmiřti⁷. 1929-1939 yılları arasında Latin alfabesini kullanan Kazak Türkleri için 1939’da Kiril esaslı bir alfabe hazırlanarak yürürlüğe sokuldu.

⁷Baldauf, I., a.g.e., s. 690.